

Obrusánszky Borbála

NESZTORIÁNUSOK AZ ORDOSZBAN

A hazai szakirodalomban nagyon kevés publikáció olvasható a közép- és belső-ázsiai keresztény közösségekről, akik a kora középkortól sikeres missziót végeztek a sztyeppei lovas népeknél és a közösség megbecsült tagjai lettek. Különleges tudásuknak köszönhetően fontos pozíciót töltöttek be az ujugur és a tangut fejedelemségekben, majd a 13. század legelején megalakult mongol birodalomban is különleges kiváltságokat élveztek. Dzsingisz kán menyei közül sokan voltak keresztény vallásúak, akik támogatták egyházukat.

A távoli keresztényekről a hírek eljutottak az európai királyságokba és a pápai udvarba, ahonnan misszionáriusokat is küldtek a mongolokhoz. Térítések azonban nem voltak túl sikeresek, Montecorvino pápai küldött mindösszesen 60 főt tudott megkeresztelni Kambaligban, a mongolok fővárosában, ezzel szemben a nesztorianusok száma meghaladta a 30 ezer főt. A keresztény közösségek virágzását a kínai Ming-dinasztia hatalomra jutása megakasztotta, az új uralkodók ugyanis üldözték a mongolok által támogatott „idegen” hitet, így a nesztorianusok illegálisba vonultak, csupán a birodalomtól kívül eső területen, így a Nagy Falon kívül tudták továbbra is gyakorolni vallásukat.

A nesztorianus keresztények nyomai a 14. századot követően eltűnőben voltak, ami főleg annak volt köszönhető, hogy egyetlen államtól sem kaptak olyan kiváltságot, mint a mongol korban. Mivel elvesztették különleges pozíciójukat mind a Ming, mind a mongol udvarban, ezért csak nagyon kevés híradás szólt róluk. A Kínába érkező misszionáriusok időről időre jelentéseikben írtak az ősi keresztény közösségek továbbélésének nyomairól, de azok nem voltak eléggé meggyőzőek, mert többnyire nem közvetlen forrásból származtak. Csak a 19. századtól kezdve indult tudományos expedíció a régi keresztény emlékek felkutatására, illetve a 20. század első két évtizedeiben a Kína északi részén dolgozó misszionáriusok szolgáltak új hírekkel.

A korabeli történeti források és a régészeti leletek alapján magam is megpróbáltam összegyűjteni a nesztorianus kereszténység emlékeit

a belső-ázsiai térségben, ezért engem is foglalkoztatott az a kérdés: maradt-e valami nyoma a régi, középkori kereszténységnek? Sokszor gondoltam arra, hogy a legutolsó hiteles híradás még az 1930-as években íródott Antoine Mostaert tollából, aki egy ordoszi nemestől, Garma Banzartól hallott az erkeütökről, a középkori mongóliai nesztoriánusok kései utódairól.¹ Valahányszor tanulmányúton jártam a Kínához tartozó Belső-Mongol Autonóm Tartományban, számos kutatótól, történésztől és néprajzostól érdeklődtem felőlük, de senki sem tudott érdemben nyilatkozni. Végre 2011 nyarán a Belső-Mongol Televízió rendezője, Csagdarszüren meghívott, hogy egykori tanárával, Ucsiraltu professzorral együtt látogassunk el szülőföldjére, az Ordosz déli részébe, Üüsin járásba, hogy ott tanulmányozzuk a mongolok régi szokásait. Legnagyobb meglepetésemre, a területen végre megismerhettem néhány fontos részletet az egykori nesztoriánus hitű erkeütök különleges szokásaikról.

EGY ÚJ KERESZTÉNY HIT

Az Ázsiában oly gyorsan terjeszkedő nesztoriánus vallás megalapítása az V. századi Nesztoriosz szír szerzetes, későbbi bizánci pátriárka nevéhez fűződik, akit prédikációi miatt 431-ben eretneké nyilvánítottak és kiközösítették a keresztény egyházból.² A volt egyházi vezető tanítványai elmenekültek a Kelet-Római Birodalomból, és egy új vallást alapítottak, amelyet mesterükről nesztoriánus vallásnak neveztek el. Fő bázisuk a perzsa Szasszanida Birodalomban volt, onnan küldtek missziókat a nagy kereskedelmi utakon át, és a Kr. u. a 6. századtól kezdve eljutottak a közép- és belső-ázsiai térségbe. Tevékenységüknek köszönhetően az ázsiai kontinens távol-keleti részén előbb terjedt el a keresztény tanítás, mint Európa keleti és északi felében.

Nagy sikereket értek el a kínaiak és a türkök között, majd a 8. században megtérítették az ujgurokat, rajtuk keresztül pedig eljutottak a mai Mongólia és Belső-Mongólia török és mongol nyelvű népeihez. Mielőtt 1206-ban Dzsingisz kán egyesítette a mongol törzseket, a

-
- 1 Jelen tanulmányban a misszionárius tanulmányának legújabb, kritikai kiadását használtam. Mostaert 1934-ben a Pekingi Katolikus Egyetem kiadványában publikálta erről szóló tanulmányát.
  - 2 Életéről bővebben: Szókratész. VII. 29. In *Vanyó*, 1988. Krisztus két természetéről szóló elképzelését. Állítólag ő nevezte először Máriát Krisztusszülőnek, nem pedig Istenszülőnek.

Bajkál-tó és a Sárga-folyó közti hatalmas térségen nem volt egységes nagy birodalom, hanem kis kánságok léteztek, közülük a kereitek, öngütök és a najmanok majdnem államvallássá tették a távoli keresztény hitet.³ Dzsingisz kán fokozatosan egy birodalomba egyesítette a sztyeppeit lovas népeket, és a 13. század elején megalakította a nagy mongol államot. Ekkor a fenti keresztény hitű népek fontos szerepet kaptak, az írástudók a kagáni kancelláriát irányították. Dzsingisz kán fiai nesztoriánus hitű asszonyokat kaptak feleségül: a második nagykán, Ögödej a merkitek fogságában élő, najman származású nőt, a nesztoriánus Töregenét; Toluj, a legfiatalabb fiú pedig a kereit Tooril kán unokahúgát, Szorkaktan-bekit. Utóbbi három nagykánt is adott a világnak.⁴ A történeti források alapján ismert, hogy a kánasszony gyermekeinek nevelésére keresztény nevelőket fogadott, akik megismertették a kánfiakat az ujjur írással és a keresztény műveltséggel. A nesztoriánus hit legnagyobb befolyását a nagy mongol birodalom idején – 1206 és 1259 között – érte el, ezen belül is legerősebb Gűjük kán (1246–1248) idejében volt, amikor a nesztoriánus keresztények megkapták azt a kegyet, hogy közvetlenül az uralkodó sátra mellett állíthatták fel a sajátjukat. A nyugat-európai pápai, illetve királyi követek leírásából arról értesültünk, hogy Mőngke nagykán (1251–1259) részt vett a keresztény ünnepségeken és bőségesen megajándékozta az egyházat és a papokat. Ezt követően Kubiláj nagykán (1260–1295), a Jüan-dinasztia alapítója udvarában erős befolyásra tettek szert, hosszú ideig ők irányították a vallások felügyeletét ellátó hivatalt.⁵ A nagykáni rendeletek kimondták, hogy a keresztények (erkeütök) adómentességet élveznek,⁶ a templomok építésére és felszerelésére pénzügyi segítséget kaptak a kincstárból.

A KELETI KERESZTÉNYEK NYOMÁBAN

A középkori nyugat-európai országok hosszú ideig csak mendemondákat hallottak a keleten élt keresztényekről, pontos jelentésekhez csak a 13. század közepétől fértek hozzá, amikor IV. Ince pápa, majd IX.

---

3 Obrusánszky 2012: 123–136.

4 *A mongolok titkos története* (továbbiakban: MNT) adatai alapján.

5 Yuan-shi 125. In *Saeki* 1937: 511–515.

6 Sem a papoknak, sem az egyháznak nem kellett adót fizetni, a kolostorok pedig mentesültek a postaszolgálat alól, ami azt jelentette, hogy még a nagykán küldöttje sem vehette igénybe szolgálataikat.

Lajos francia király követeket küldött a mongol káni udvarba. Akkor értesültek arról, hogy a késő ókor egyik eretnekké nyilvánított felekezete, a nesztoriánus milyen sikereket ért el a távoli földrészen. A pápaság ezen felbuzdulva katolikus térítőket küldött a térségbe, a mongol birodalom területére,⁷ hogy ők is terjesszék Róma tanait. Ezzel egy időben megkezdték az egyházi uniós tárgyalásokat, és a 13. század végére a nesztoriánusokat többé nem nevezték eretneknek, hanem a katolikus egyház rendes tagjaivá váltak.⁸ A nesztoriánusok sikereinek útját egy másik vallás veszélyeztette: a tibeti buddhizmus egyre népszerűbbé vált a mongol nagykáni udvarban. A 13. század 60-as éveitől kezdve a nagyánok tibeti szerzeteseket fogadtak bizalmukba, elsősorban azért, hogy általuk megszerezzék Tibet felett a fennhatóságot. 1368-ban a Jüan-dinasztia uralkodóját, Togontemür kánt egy kínai felkelés elűzte Kanbaligból, a mongol uralkodó kíséretével menekülni kényszerült. Az új uralkodó dinasztia, amelyik a Ming nevet vette fel, kegyetlenül üldözni kezdte mindazokat, akik a mongolok kegyeltjei voltak, ez alól a vallások sem voltak kivételek. A nesztoriánus keresztényeket is elzavarták a városból, elvették javaikat, illetve betiltották a szertartásaikat, így fokozatosan kiszorultak a fővárosból és messzi vidéken, a Sárga-folyó partvidékén, a mai Shanxi-tartományban, illetve a Kínai Nagy Fal mögötti sztyeppeti térségben találtak otthonra.⁹ Erről a vészterhes időszakról csak nagyon kevés történeti feljegyzés maradt fenn, csupán néhány feliratos sztélé maradt utánuk, nem csoda, hogy sok kutató vélte úgy, hogy a hit már akkor teljesen eltűnt. Néhány kutató – Paul Pelliot, Arthur C. Moule, Chen Yuan, Halbertsmaa, stb. – viszont a rendelkezésre álló dokumentumok alapján arra a megállapításra jutott, hogy a nesztoriánusok nem tűntek el egyik napról a másikra, hanem sok emlékük maradt a Sárga-folyó medencéjében. A történeti forrásadatok, illetve megmaradt tárgyi emlékek alapján magam is úgy vélem, hogy sok vidéki helyszínen, ahol nem tiltották meg tevékenységüket, a régi közösségek továbbra is szabadon működtek, különösen vonatkozik ez a mongol népekre, ahol – a mongol Dzsaszag rendelkezései alapján – vallásszabadságot élveztek a keresz-

7 Misszionáriusok dolgoztak az Arany Horda, Perzsia, illetve a Jüan-dinasztia területén. Magyarul elérhető források erről: Szántó 1985: III.

8 Budge 1928: 196.

9 Halbertsmaa 2008: 67.

tények, muzulmánok és taoisták is. Ez a rendelkezés érvényben maradt egészen a 16. század végéig, amikor is Altan kán a buddhizmust államvallássá tette, kötelezte a mongolokat arra, hogy térjenek át az új hitre és felejtsék el a régi táltos hitű szokásaikat.¹⁰ A belső-ázsiai nesztoriánus közösségekről a 16. század végétől kezdtek el érdeklődni a nyugat-európai misszionáriusok. A jezsuita Matteo Riccinek sikerült bejutni és missziós engedélyt szerezni a Ming-kori Kína területére. Ő nemcsak a keresztény hitet prédikálta, hanem megpróbálta megtalálni a Marco Polo leírásából ismert középkori keresztényeket. Kutatásairól beszámolt a Szentszéknek, amely levelek nyomtatásban is megjelentek.¹¹ Ricci tudósítása után a nyugati keresztények nem kaptak újabb hírt a középkori keleti keresztényekről. Csak a 19. század utazói és felfedezői találtak nyomokat a régi keresztény közösség életéről. Stein Aurél a dunhuangi barlangkönyvtárból hozott nesztoriánus kéziratokat, talált freskókat, amelyek a keresztény közösség életét mutatták be. Ezek az adatok fellelkesítették a nyugati kutatókat és néhányan kifejezetten ezek felkutatását tűzték célul.¹² Ennek egyik jeles képviselője volt Antoine Mostaert (1881–1971) vallon misszionárius, aki 1906-tól egészen 1925-ig élt az Ordoszban, a mai Otog járásban, Boro Balgaszun környékén, és ott terjesztette Jézus hitét. A szerzetes nemcsak a *Szentírás* lefordításában vette ki a részét, hanem egy hatalmas, három kötetes ordoszi nyelvészeti és népköltészeti szótárt is írt, amely máig meghatározó kötet a mongolisztikai kutatáshoz. Tartózkodása során egy környékbeli férfi, az üüsin Garma Banszar arról tájékoztatta, hogy az ősi nesztoriánus hit nem tűnt el az Ordosz déli részében, hanem azokat az erkeütök a mai napig gyakorolják. Sajnos, a misszionárius nem jutott el közéjük, csak az adatközlőtől hallottat jegyezte fel¹³ és abból írt tanulmányt, mely a Pekingi Katolikus Egyetem 1934-es kiadványában jelent meg a következő címen: *Az*

---

10 A 16–17. században kiadott mongol törvények szigorúan büntették a régi táltoshit (mongolul: bő) gyakorlását és a bálványoknak való áldozatot. L. Obrusánszky 2006: 9–15.

11 Moule 1930: 6

12 A Széchenyi Béla vezette tudományos expedíció kiadványában eszközölték a xian-fu-i sztélé fordítását. Olyan neves keletkutatók, mint Paul Pelliot, Lattimore, stb. is a belső-ázsiai, jelesül a belső-mongol és az észak-kínai nesztoriánus emlékek után eredtek. L. Halbertsmaa 2008.

13 Mostaert Otog járásban tevékenykedett, míg az erkeütök a tőle keletre fekvő Üüsinben élnek.

erkeütök a középkori nesztoriánusok leszármazottjai. A francia nyelven íródott tanulmány megjelenése óta sok keletkutató és teológus találgatja: vajon tényleg éltek keresztények azon a vidéken? Elképzelhető, hogy megmaradt valami halvány nyom az egykori keresztény közösség hagyományából, avagy a kínai forradalmak és az erősödő globalizáció végleg eltüntetett minden nyomot?

Ennek próbáltam utánajárni az elmúlt két évtizedben és 1996-tól több, hosszabb-rövidebb tanulmányutat tettem Belső-Mongólia Autonóm Tartományba (Kína), sokszor érdeklődtem róluk, de senki sem tudott érdemi információt szerezni az erkeütökről. A tartományi főváros, Höhhot múzeumában néhány nesztorinás sztélét találtam, illetve onnan északra eljutottam Olan Szüme kolostor együtteshez, a keresztény öngütök egykori fővárosába, ahol a helyiektől érdeklődtem az egykori keresztény nyomokról, de a romokon kívül semmi lényeges adathoz nem jutottam. 2011-ben az ordoszi Dzsingisz kán Mauzóleumban két darhat, Nacsug és Erdeneszümbür megmutattak egy, a környékről előkerült régi pecsétet, amelybe kereszt volt vésvé. Elmondásuk szerint azt a Jüan-korban az oda telepített kereitek használták.¹⁴ Hosszas keresgélés után 2011. augusztusában végre sikerült rájuk találni, amikor az Ordosz déli felén, Üüsin járásban Ucsiraltu professzorral, a Belső-Mongol Tudományegyetem Mongolisztikai Központ professzorával, valamint Csagdarszüren filmrendezővel terepmunkát végeztünk, és ennek során ellátogattunk a Cagán szüm nevű áldozati központba, ahol az utolsó dzsingiszida mongol uralkodónak, Ligden kánnak (1604–1634) az emlékét őrzik. A szentély őrzője Erhszecsen, aki a tugcsin, vagyis zászlóőrző címet viseli, nemrégén egy könyvet is írt a helyi hagyományokról, abban beszámolt az erkeütök ősi keresztény vallásáról, a nesztoriánusokról.¹⁵ Röviden összegezte ennek a kis népnek a múltját és a régi keresztény hit főbb jellegzetességét. Elmondta, hogy az erkeütök a csaharokon belül élnek és a 14–15. században fontos szerepet játszottak Dajan kán idejében. Elmondását a 17. században összeállított *Altan tobcsi* krónika is megerősítette, amely szerint az Ordoszban a csaharokon belül éltek az erkeütök, akik Dajan kán seregében harcoltak.¹⁶ Ahhoz, hogy az erkeütök kérdésében

14 Nacsug szóbeli közlése, 2011. augusztus 19.

15 Erhszecsenel Üüsin járásközpontban 2011. augusztus 20-án találkoztam.

16 Altan tobcsi 321. In *Lvszandandzan* 1984

megbízható adatokhoz jussunk, érdemes összevetni az üüsinai tugcsin, vagyis zászlóór értesüléseit Mostaert feljegyzéseivel. Ezzel egyrészt igazolhatjuk, hogy a vallon misszionárius hiteles adatokat rögzített az 1930-as években, másrészt Erhszecsen beszámolójából megérthetjük azt, hogy miért ragaszkodtak az erkeütök annyira egy idegen valláshoz. A két beszámolóból ki lehet szűrni az esetleges, a 20. század első felében ismert keresztény elemeket.

Az erkeütök kutatását a 20. századi kínai belpolitikai események hátráltatták. Az 1920-as évek végén polgárháború dúlt, amely éppen az ordoszi térségben volt a legerősebb, az volt ugyanis Mao Ce-tung, későbbi kínai pártelnök egyik főhadiszállása.¹⁷ 1937-től a japánok támadták meg Kínát, és benyomultak a mai belső-mongol területekre. 1949-től, a Kínai Népköztársaság megalakulásától rendeződtek a belpolitikai kérdések, de akkortól a vallásellenes kommunista vezetés nem támogatta az ilyen jellegű kutatásokat, sem kínai állampolgároknak, sem külföldieknek. Az 1960-as évektől kitört kulturális forradalom nagyfokú pusztítással járt országszerte, így az Ordoszban is. Enyhülés csak az 1990-es évektől indult meg, de azóta nagyon kevesen érdeklődtek a régi keresztény hit emlékei iránt. Talán ennek köszönhető, hogy Mostaert után nem érkezett újabb hír az erkeütökről.

ERKEÜTÖK: MÚLT ÉS JELEN

A fenti adatsor alapján nézzük meg, hogy mit tud Erhszecsen az erkeüt hagyományokról, sok esetben megerősítette Mostaert leírását, sok esetben viszont kiegészítette és aktualizálta azt.

Erhszecsen elmondta, hogy Üüsinben csaharok, kereitek és erkeütök élnek. Utóbbiakról írta Mostaert, hogy ők a középkori keresztények utódai.¹⁸ Erhszecsentől megerősítést vártam, hogy ő is úgy tudja-e, hogy azokról az erkeütökről van szó, akik a középkorban nesztoriánus hiten voltak. A legnagyobb csodálkozásomra igennel válaszolt, és ő is ugyanazt hangoztatta, mint Mostaert, vagyis hogy az ott élőket a középkori mongol források erkeütjeivel lehet azonosítani. Ezután röviden összefoglalta a kései történetüket, eszerint az Altáj és a Hangáj hegységből jöttek, éppen onnan, amely a 11–12. században a nesz-

---

17 Shaanxi-tartományban, Tongwancheng várostól délre volt a Mao Ce-tung által vezetett kommunista erők főhadiszállása.

18 Mostaert 2011: 12.

toriánus hitű kereitek birtoka volt. Erről még a térségben kutató orosz Potanyin gyűjtött dokumentumokat, dalokat.¹⁹ A 13. század legelején Dzsingisz kán legyőzte az ellene fellázadt kereit fejedelmet, és népét széttelepítette. Egy részük Közép-Ázsiába került, sokan viszont délre, az Ordoszba jutottak.²⁰ Az erkeüt népcsoportról viszonylag kései történeti források vannak, sokan úgy vélik, hogy későn, a 14. század második felében érkeztek a mongolokkal a Sárga-folyó nagy kanyarulatába, és telepedtek le az Ordosz déli peremén.²¹ Garma Banszar, Mostaert Üüsin járásbeli informátora úgy tudta, hogy régen az erkeütök nagy területet népesítettek be, Otogban három területen is éltek, majd onnan elköltöztek a szomszédos, keletre fekvő Üüsinbe, ahol két járásban, Bor tolgóban és Hönögben éltek. De voltak olyanok is, akik Alasánban, illetve Shanxi-tartomány Huang Shan²² várostól körülbelül 40 lere települtek le.²³ Utóbbi körzetben találtak is 14. századi nesztoriánus emlékeket. Még Mostaert idejében Üüsinben népes közösség élt, akik két csoportot alkottak, a nagy és a kis erkeütöket. Előbbiek, vagyis a nagy erkeütök Mostaert leírása óta elkerültek Belső-Mongólia Üüsin járásából, lakóhelyüket, Tongwan-cheng romváros környékét az 1950-es években a szomszédos Shaanxi-tartományhoz csatolták. A nagyszámú kínai földműves beköltözésének köszönhetően mára a térség szinte teljesen elkinaiasodott. Tongwan-chengben – Erhszecen elmondása alapján – már csak egyetlenegy falmaradvány őrzi a nagy erkeütök emlékét.²⁴ A városban nagy számban éltek keresztények. Zhou Wei Zhou publikációjában kitért az ordoszi keresztiek kérdésére, ő azt találta, hogy azok legfőbb lelőhelye az egykori Üüsin járáshoz tartozó (ma: Shaanxi-tartomány) Tongwan-cheng romváros volt. A 20. század első felében ezeket a különös jelvényeket főleg az asszonyok hordták, de előfordult, hogy kiakasztot-

---

19 Potanyin 1893: 113–117.

20 Erről írt Potanyin, orosz kutató is, aki a 19. század hetvenes éveiben meglátogatta az Ordoszban élt kereiteket, és ő is ezt az információt gyűjtötte össze.

21 A késő középkori mongol krónikák ugyanezt a hagyományt őrizték meg, vagyis az erkeütöket a csaharokon belül emlegették. Dajan kán idején az erkeütök önálló törzset alkottak, majd Ligden kánt egy csapat erkeüt követte, akik a mai Üüsin járásban telepedtek le. Ők a kis erkeütök, míg a csaharokhoz tartozókat nagy erkeütöknek nevezik.

22 Yancheng Xian-Yangchen járás

23 Mostaert, 2011: 23.

24 Erhszecen szóbeli közlése alapján.

ták ezeket a ház falára, hogy távol tartsa a gonosz erőket.²⁵A leletek nagy része a helyi közigazgatási vezetők pecsétje volt. Sajnos, ezekből helyben már nagyon keveset találunk, mert a két világháború között F. Nixon felvásárolta őket, és jelenleg Hongkongban van egy állandó múzeumuk. Elképzelhető, hogy Tongwancheng város feltárása során még előkerülhetnek újabb példányok.

A kis erkeütök a modern Üüsin területén élnek, Sara uszu golnál, valamint a Szuhaj-folyó nyugati részén, utóbbi helyhez közel van Ligden kán Cagán szüm nevű áldozati temploma, melyet a 17. században hoztak létre, és ott őrizték meg az utolsó dzsingiszida uralkodó fehér jakfarkas zászlóját.

Erhszecsen elmondása alapján az erkeütök egészen 1586-ig megőrizték ősi nesztoriánus hitüket, majd amikor Altan kán rendeletben államvallássá nyilvánította a buddhizmust, kénytelenek voltak ők is áttérni erre a hitre. Ennek ellenére megőrizték régi, keresztény vallásuk néhány elemét, és azt rendszeresen gyakorolták arra való hivatkozással, hogy nagy tiszteletben tartották Toluj keresztény feleségét, Szorkaktan bekit. Valójában a kánasszonynak bemutatott áldozatokkal együtt az általa vallott hit rítusait is megőrizték és átörökítették apáról fiúra. Miután a mongol uralkodók az uralkodó dinasztia, az Arany Nemzetség kultuszait nem merték megváltoztatni, ennek köszönhetően az erkeütök Szorkaktan beki imádatához kapcsolva továbbra is gyakorolták az ősi rítusokat. Ez az adat döntő fontosságú az erkeütök kutatástörténete szempontjából, mert megtudhatjuk belőle, hogy miért is ragaszkodtak egy távoli, idegen valláshoz: valójában ők elsősorban a kánasszonyt tisztelték, mint a mongolok egyik ősanját, és mivel ő keresztény volt, ezért az őseket imádó kultusszal együtt a régi keresztény szokásokat is megőrzésre érdemesnek tartották! Erhszecsen elmondása alapján hosszú ideig megmaradt néhány különleges, keresztény hagyomány, sőt az ott élő idősök máig otthonukban gyakorolnak egyes régi elemeket, ugyanúgy, ahogyan a velük szomszédos, nyugaton lévő Otog járásban élők máig katolikus előírás szerint imádkoznak, úgy, ahogyan még Mostaert tanította őket a 20. század

---

25 Saeki 1937: 423.

elején. Annyira tisztelték a nagy tudású misszionárust, hogy az általa prédikált hitet mind a mai napig őrzik.²⁶

Mostaert tanulmányában a következőt találjuk: az erkeütöket a szomszédos mongol népcsoportok nem tartják jó embereknek, mert nem ismerik a buddhista szertartásokat, ezért a következő gúnynevekkel illetik őket: *mu* (rossz) erkeüt, *kara jaszta* (rosszscontú) erkeüt, *erkeüt derszüt* (pogány). Mostaert szerint a szomszédos népek különösképpen tartják, hogy az erkeütök nem látogatják a buddhista monastorokat és nem végzik a környező mongol szertartásokat. A mongol népeknél szokásos tűz- és forráskultusz szintén hiányzik szokásrendszerükből. Az égnek sem mutatnak be állatáldozatot. Félnek a halottaktól, és szomszédjaiktól eltérő módon temetkeznek. Egy „Camhag” nevű helyen temetik el halottaikat, amelyet körbekerítettek.²⁷ Erhszecszen kissé pontosította a fentieket, szerinte éppen az ősök kultuszának volt köszönhető, hogy az erkeütök megőrizték régi hitüket, hiszen Szorkaktani bekinek bemutatott áldozatok révén gyakorolták a keresztény szertartásokat. A Ligden kánnak szentelt Cagán szüm templomban pedig őrzik az utolsó dzsingiszida uralkodó emlékét és a hozzá köthető tárgyait. Ugyanúgy áldozatot mutatnak be a földnek és az égnek, mint például a Dzsingisz kán Mauzóleumban szolgáló darhatok. 2013-ban a Cagán szüm templomban megtartott ősök emlékének szentelt megemlékezésen Mongóliából hívott sámánok mutattak be áldozatot.²⁸

Ez utóbbi, *terszüt/derszüt* szót éppen a nem buddhista vallásra, főleg a középkori nesztoriánus keresztényekre használták. Ez *A mongolok titkos történetében terszüt* alakban fordul elő,²⁹ s a közép-ázsiai keresztények *tarsza* megnevezésének elferdített változata. (A magyar Képes Krónikában is ismert volt a Tarszia földrajzi név, amely Mongóliával határos.)³⁰

Az Ordosz területén élő erkeütök adómentességet élveztek a 20. század első felében, és még a helyi herceg uralmától is függetlenítették magukat. Elképzelhető, hogy ez az adomány még a mongol korból öröklődött, legalábbis Mostaert is ezt tartotta valószínűnek,³¹ akkor

26 Erhszecszen elmondása alapján.

27 Mostaert 2011: 23.

28 2013. június 10-én.

29 MNT 150.

30 *Képes Krónika* 6.

31 Mostaert 2011: 12.

ugyanis a nesztoriánus keresztényeket (erkeüt), csakúgy, mint a többi világvallás képviselőit, mentesítették az adófizetés alól.³² Nincs arra nézve egyéb adatunk, hogy később kaptak volna ilyen kegyet a mongol uralkodótól.³³ Csupán az üüsinai vezetőnek kellett felajánlani évente egy kétéves juhot.

Mostaert leírása alapján mind a nagy, mind a kis erkeütöknek külön papja van, akire a baksi (tanító, mester) mongol szót használják. A papi tisztség apáról fiúra öröklődött. Különleges joga volt, hogy hívei felett szabadon ítélkezhetett, és akár halálos ítéletet is hozhatott. Mostaert leírását megerősítendő, Erhszecszen elmondta, hogy az erkeütök szent könyvüket *ariun nomnak* nevezik, ami tiszta, szent könyvet jelent. Ez valószínűleg a szír szentírás egyik változata lehet, melyet a misszionáriusok elvittek a távoli régiókba is.³⁴ Egy részük titkos volt, vagyis kívülállók nem ismerkedhettek meg vele. Szellemi vezetőjüket *baksinak* nevezik, mely mestert, tanárt jelent. Valószínűleg ez a szó egy nagyon ősi kifejezés, melyet a buddhisták előtt a közép-ázsiai türk népek is használnak, tanár, mester értelemben. Utóbbiaknál a táltoshitű vezetőt nevezték el így.

Mostaert szerint a nagy erkeütök temploma egészen az 1940-es évekig a Szuuszugaj nevű helyen volt, Szonom *baksi* háza mellett. Erhszecszen szerint a hely neve pontosan Sarlig Szuuszugaj. Valószínűleg hagyományos kínai stílusú házban tartották a szertartásokat, mert mások is, például Dzsingisz kán kultuszának őrzői is ilyenekben rendeztek bizonyos összejöveteleket. Ezt *dugannak* nevezte a tugcsin. Ez nem az Európában megszokott szentély lehetett, hanem egy egyszerű ház, amely a Sira uszu gol nyugati partjánál állt, az most a határ a modern Belső-Mongólia és Shaanxi-tartomány között. Az erkeütök tehát alkalmazkodtak a helyi építészeti hagyományokhoz és nem ragaszkodtak hatalmas templom építéséhez.³⁵ Szonomról Garma Baszar is említést tett Mostaertnek. Tongwancheng városnál egy, a nesztoriánusokhoz köthető falmaradvány őrzi az egykori keresztények emlékét. A kis erkeütöknek viszont már nem volt temploma, ők –

---

32 Poppe 1957. Obrusánszky 2012: 136–141.

33 Nem ismerjük Dajan kán rendelkezéseit. Elképzelhető, hogy ő is vagy adományozott nekik kiváltságot, vagy megerősítette a már meglévőt.

34 A Dunhuangi Mogao-barlangból kerültek elő olyan régi keresztény szövegek, amelyek a korai szír Szentírásból származtak. Saeki 1937. Palmer 2002.

35 Ismert kínai nevén: Tongwancheng.

Erhszecszen szerint – Öldzsijtü baksi jurtájában gyűltek össze szertartásra. A név Mostaert leírásában is szerepel, az 1930-as években 50 éves körül lehetett.³⁶ Sajnos, az erkeütök még élő, keresztény elemeket is tartalmazó hagyományát Mostaert tudta utoljára rögzíteni, az akkori közösségek még ismerték a régi szertartásokat, amelyek azóta jórészt – a sok megpróbáltatás és üldözések miatt – eltűntek. A közösségre nagy csapást jelentett a 19. század második felében kitört muzulmán felkelés (1862–1877), amikor az erkeütök szent könyvét, az *ariun nom*-ot, valamint az összes fontosnak tartott vallási tárgyakat összezedték és elvitték, iszonyú pusztítást végezve a közösség értékeiben.³⁷

Mostaert és Erhszecszen is úgy értesült, hogy az erkeütök nem a keleti keresztények jelképét, az úgynevezett András-keresztet, hanem főleg a szvasztikát tisztelik,³⁸ amelyet *jungringnak* neveznek. Az erkeütöknél – az informátor szerint – a kereszt csak különleges eseménykor látható, mert szent dolognak tartják. Legfőbb istenüket Ulaan Dzsamdzsannak nevezik, akiről annyi ismert, hogy egy hegyen él és kecskén lovagol. Legtöbbször *szahiusznak* (védelmező) vagy *hamgaalagsznak* (óvó) nevezik.

Mostaert idejében még tartottak szertartásokat, Erhszecszen azonban már csak a régiak elbeszéléséből ismerte ezeket. Régen az imára harangszó figyelmeztetett. A *baksi* az ajtóban fogadta a híveket, és meghintette őket vízzel, amely szokás keresztény maradvány lehet. A mongolok sokszor egészen az ajtóig lóval mentek be, lovon mosták meg arcukat és kezüket, és csak utána léptek be a szentélybe. Az mongol szokásra vall, hogy a szertartások előtt a férfiak lecsatolták övüket és úgy mentek be a szentélybe, a nők után. Az öv és a fegyverek lecsatolása szokásos a mongolok között, vendégségben is általában fegyvertelenül lépnek be. A nők előreengedése keresztény hatás lehet, az ugyanis nem szokásos cselekedet a mongol népek körében. Az erkeütöknél a pap nem öltözik be, hanem közönséges ruhában celebrálja a misét.

---

36 Mostaert 2011: 12.

37 Nemcsak az erkeütöket rabolták ki a muzulmánok, hanem ugyanerre a sorsra jutottak azok a mongol darhatok is, akik Dzsingisz kán tárgyait őrizték nyolc fehér jurtában, az Ordosz középső részén. A muzulmánok azt is kifosztották.

38 Mostaert 2011: 19–20.

A hívek után a pap is bement és a templom oltárára helyezte a vörös tekercset, a *csuglagot*. Mostaertnél olvashatjuk, hogy az erkeütök szentélyének bejárata kelet felé néz,³⁹ belül az emelvényen asztal áll, amelyen egy vörös selyembe csomagolt tárgy található, amelyet csak a papok láthatnak. A szertartások alkalmával ahhoz imádkoznak. A régi posztókat nem dobják el, hanem abba mindig belecvarsarják az új posztókat. Erről a különleges tárgyról a 13. századi követ, Wilhelmus Rubruk is írt, ami azt erősíti, hogy az örök mécses tisztelete nagyon ősi eredetre nyúlik vissza.

Amikor a pap (baksi) belép az ajtón, akkor magas hangon, mongol nyelven imádkozik, amelyet *takilgának* neveznek, majd áldást (*öcsig*) kér a közösségre. A hívek letérdelnek és tenyerüket felfelé tartva háromszor áldást kérnek. A hívők imádkoznak, majd a nagy ünnepeken feláldoznak egy kecskét és belsőségeit a szenteknek (*szahiusz*) ajánlják fel, a hús többi részét pedig közösen fogyasztják el. Hasonlóan, a keresztények Jézus testét, az ostyát vagy a kenyeret fogyasztják el közösen. A szertartás után a hívők a templom előtt összegyűlnek és beszélgetnek. Erhszecszen annyiban egészítette ki a fenti leírást, hogy ma már a Cagán szüm környékén élő erkeütök nem járnak templomba, hanem otthon imádkoznak, de már csak néhány imát ismernek, ahol istenüket *avragcs*-nak, vagyis megmentőnek nevezik.

Garma Baszar szerint az erkeütök három nagy ünnepet tartanak számon: a hagyományos mongol újévet (*csagaa szara*), ennek harmadik napját tartják meg. Májusban a *nama szarát*, és novemberben a *huvi szarát*. A tizenkettedik hónap 29-én este a *jiszün söni öglige* (kilenc éjszaka adománya) ünnepet tartják meg. Az üüsin nemes nem tudott semmit sem mondani az ünnepekről, mert maga sem ismeri azokat. A dátumok alapján lehetségesnek tűnik, hogy a májusi *nama szara* lenne a pünkösd, a *jiszün söni öglige* pedig a karácsony. A holdújév minden mongolok ünnepe, melynek megünneplését Dzsingisz kán rendelte el, hogy a mongolok utódokról utódokra megemlékezzenek a birodalom megalapításáról.

---

39 A korai keresztények is kelet felé, a felkelő Nap irányába imádkoztak.

ÖSSZEGRZÉS

A nesztoriánus keresztények a kora középkor folyamán nagyon sikeres missziós munkát végeztek és eljuttatták Jézus Krisztus tanítását egészen a távol-keleti térségig. Ezeknek a nyoma, építészeti emlékei máig jelen vannak Kína területén. Jelentős részükre az Ordoszban, a volt mongol részeken lelhetünk rá, ahol egykoron virágzó hitélet folyt. Erhszeccsen zászlóórtól megtudhattuk, hogy a mongol erkeütök egészen a közelmúltig ragaszkodtak ehhez az ősi hithez és híven őrizték őseik hagyományait. Talán az elkövetkezendő években – ha a belső-mongol kutatóknak engedélyezik a vallástörténeti kutatásokat – lehetőség lesz jobban megismerni a nesztoriánusok belső-ázsiai örökségét.

SZAKIRODALOM

ALTANZAJA L.

2001 Erkcusuudin tuhai. In *Ugszaatni szudlal*. Tom. XIII. Fasc. 1. pp. 4–12.
ATIYAH A. S.

1968 *A History of Eastern Christianity*. Cambridge, Cambridge University Press.
BARTHOLD B.

1894 O hrisztiansztve v Turkesztane. In *Zapiszki Vosztok. otd. Ruszkogo Archeolog*. Ob. t. VIII. Santpeterburg, 1–32.

BOLDBAATAR Ju.

2003 Hrisztin sasni Nesztorin urszgald holbogduuldzs boloh gurvan durszgal. In *Arheologi, antropologi, ugszaatni szudlal*. No. 210/19. 103–111.

BUDGE Wallis

1928 *The monks of Khublai khan*. Harrison & Sons Ltd., St. Martin's Lane, London.

CHABOT J. B. (szerk.)

1902. *Synodicon orientale ou recueil de synodes nestoriens*. Paris, Imprimerie Nationale.

CHADWICK Henry

2003 *A korai egyház*. Budapest, Osiris Kiadó.

DIÓS István (szerk.)

1993 *Magyar Katolikus Lexikon*. IX. kötet Budapest, Szent István Társulat.

DRAKE F. S.

1936 Nestorian monasteries of the Tang dynasty and the site of the discovery of the Nestorian Tablet. In *Monumenta Serica*, 293–340.

EGAMI Namio

2000 *The Mongol Empire and the Christendom*. San Paolo.

GERÉB László (ford.)

1993 *Képes Krónika*. Budapest, Magyar Hírlap és Maecenas Kiadó.

Obrusánszky Borbála: Nesztoriánusok az Ordoszbán 123

GYÖRFFY György

1988 *Julianus barát és a Napkelet felfedezése*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

HALBERTSMA Tjalling

2008 *Early Christian Remains of Inner Mongolia: Discovery, Reconstruction and Appropriation*. Koninklijke Brill, Sinica Leidensia, 88.

KAKUK Zsuzsa

1988 *Örök kőbe vésvé*. A régi török népek irodalmának kistükre. Budapest, Európa Könyvkiadó.

KATONA Tamás (ed.)

1981 *A tatárjárás emlékezete*. Budapest, Magyar Helikon Kiadó.

KÓSA Gábor

2004 A nesztorianizmus a Tang-kori Kínában. In *Vigilia*, 7. 492–503.

LAMBERT Tony

2004 The Nestorians in Xinjiang. In *China Insight*, 2004. május–június. 205–210.

LATTIMORE Owen

1959 A ruined Nestorian city in Inner Mongolia. In *Studies in Frontier History*. Collected Papers, 1928–1958, Paris.

LÉVAY Mihály (szerk.)

1937 *A katolikus hittérítés története I*. Budapest, Franklin Társulat.

LI Jixin

1931 *Feng Chenggou Jingjiao Bei Kao*. Researches into the Nestorian Tablet. Beijing: Commercial Press.

LIGETI Lajos

1940 *Az ismeretlen Belső-Ázsia*. Budapest, Athenaeum.

1962 *A mongolok titkos története*. Budapest, Gondolat Kiadó.

1971 *Monuments préclassiques I. XIIIe et XIVe siècles*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

LONDZSID B.

2002 *Ojrat mongolin tuuhend holbogdoh szurvaldzs bicsguud III*. Ulaanbaatar, Admon.

LUVSZANDANDZAN

1984 *Altan Tobcsi*. Höhhot, Ardin Hevleh Gazar.

MALOV Sz.V.

1959 *Pamjatniki drevnetjurkszkoy nizmennoszty Mongolii i Kirgizii*. Moszkva–Leningrád, Nauka.

MARTIN Desmond

1938 Preliminary report on Nestorian remains north of Kue-hua, Suiyuan. In *Monumenta Serica*, 232–249.

MINGANA A.

1925 *The early spread of Christianity*. Bulletin of the John Rylands Library 9. no. 2 297–371. Manchester.

- MOSTAERT Antoine
1934 Les erkeüt descendants des chretiens medieviaux, cher les Mongols Ordos. In *Ordosica*. Peking, 1–21.
- MOSTAERT Antoine
2011 Ordosz dahi dundad zuuni hrisztijn sasintni udam ugsaatni erhcsüd nar. In *Ordosz szudlal* 5–25. Ulaanbaatar, Antoine Mostaert Tov.
- MÖNGKEDELGER B.
1997 *Aibag-a gol dah tüühijn ul mör*. Höhhot, Ardin Hevleh Gazar.
- OBRUSÁNSZKY Borbála
2006 Buddhisták és sámánok harca Mongóliában. In *Valóság*. 49. évf. 5. szám. 9–15.
2012 *Keleti kereszténység*. Budapest, Farkas Lőrinc Imre Kiadó.
- PALMER Martin
2002 *Jézus szutrák*. Debrecen, Gold Book.
- PELLIOT Paul
1959 *Notes on Marco Polo. I–III*. Paris, Adrien-Maisonneuve.
- PELLIOT Paul
1996 *L'inscription Nestorienne de Si-ngan-fou*. Paris, Collège de France, Institut des hautes études chinoises.
- POPPE Nicholas
1957 *Mongolian monuments in Hpagspa script*. Wiesbaden, Harrassowitz.
- POTANYIN Grigorij
1893 *Tangutsko-tibetszkaja okraina Kitaja i Centralnaja Mongolija*. St. Petersburg.
- SAEKI P.Y.
1937 *The Nestorian documents and relics in China*. Tokyo, Academy of Oriental Culture.
- SASVÁRI László
1996 *Jegyzetek a nesztoriánus vallás történetéhez*. (Kézirat)
- SZÁNTÓ Konrád (szerk.)
1985 *A katolikus egyház története. I–III*. Budapest, Szent István Társulat.
- VANYÓ László
1988 *Az ókeresztény egyház és irodalma*. Ókeresztény írók sorozat I. Budapest, Szent István Társulat.
- VANYÓ László
2000 *Az ókeresztény művészet szimbólumai*. Budapest, Szent István Társulat.
- YEUNG Chuntang
1978 A Study of the Nestorian Bronze Crosses founded in the Ordos region. 69–71. Taipei, Soochow University. In *Journal of Chinese Art History*. 8. Vol 1.
- YULE M.
1921 *Notes On Marco Polo. I–III*. Cambridge, Cambridge University Press.